

PARIJS, HAUSSMANN en de VRAAG naar POSITIEVE MODERNISERING

**Over stedelijke continuïteit, leefbaarheid en de
toekomst van de stad**

naar aanleiding van

**Paris Nineteenth Century: Architecture and Urbanism -
François Loyer**

Bewerking met ChatGPT

Inleiding

Weinig steden hebben de moderne wereld zo beïnvloed als Paris.

Niet alleen architectonisch,
maar vooral als idee.

Het moderne beeld van:

- de hoofdstad,
- de boulevard,
- het appartementengebouw,
- de publieke ruimte,
- de infrastructuurstad,
- de representatieve straat,
- en de geregisseerde stedelijkheid
werd in belangrijke mate in Parijs gevormd.

En toch ligt de werkelijke betekenis van Parijs niet uitsluitend in haar monumentaliteit.

Parijs bleef — ondanks enorme modernisering —
een stad waarin het dagelijkse leven zich bleef afspelen.

Dat maakt Parijs uitzonderlijk.

Want veel latere vormen van modernisering zouden juist leiden tot:

- vervreemding,
- abstrahering,
- verkeersdominantie,
- functieverlies,
- en het verdwijnen van stedelijke continuïteit.

Parijs toont een andere mogelijkheid.

Niet een afwijzing van modernisering,
maar een modernisering die — ondanks haar radicaliteit —
de stedelijke werking niet volledig vernietigde.

Juist daarin ligt de blijvende betekenis van Parijs.

1. Van de Parisii tot Haussmann

De geschiedenis van

Paris

begint niet als ontwerp,

maar als vestiging.

Lang vóór de grote boulevards,

de monumentale assen

en de moderne hoofdstad,

bevond zich aan de oevers van de Seine een nederzetting van de **Keltische stam der Parisii**.

Aan hen ontleent Parijs haar naam.

De plek was geen toeval.

De Seine bood:

- water,
- handel,
- verbinding,
- verdediging,
- oversteekplaatsen,
- en vruchtbare gronden.

Zoals zoveel vroege nederzettingen ontstond hier geen stad vanuit een plan, maar vanuit:

- gebruik,
- handel,
- rituelen,
- bescherming,
- en menselijke aanwezigheid.

Toen

Julius Caesar

Gallië veroverde,

werd de nederzetting historisch zichtbaar binnen de Romeinse wereld.

In zijn geschriften verschijnt zij als

Lutetia.

De Romeinen reorganiseerden de nederzetting:

- wegen,
- bruggen,
- thermen,
- publieke gebouwen,
- en stedelijke structuren
werden toegevoegd.

Maar ook toen bleef Parijs geen volledig ontworpen stad.

Het werd een gelaagd stedelijk organisme.

Na het uiteenvallen van het Romeinse rijk bleef de plek bestaan.

Eeuwenlang ontwikkelde Parijs zich verder:

- door handel,
- religie,
- ambacht,
- bestuur,
- migratie,
- oorlog,
- uitbreiding,
- sloop,
- herbouw,
- en voortdurende transformatie.

De middeleeuwse stad groeide:

- dicht,
- compact,
- sociaal intens,
- en ruimtelijk complex.

Kerken,

markten,

werkplaatsen,

hoven,

woningen,

smalle straten

en bruggen vormden samen een steeds intensiever stedelijk netwerk.

Vanaf de late middeleeuwen en de vroegmoderne tijd groeide Parijs uit tot:

- koninklijke hoofdstad,
- bestuurlijk centrum,

- cultureel zwaartepunt,
- en uiteindelijk één van de grootste steden van Europa.

Maar deze groei had een prijs.

De stad werd:

- overvol,
- ongezond,
- slecht bereikbaar,
- infrastructureel verouderd,
- en steeds moeilijker bestuurbaar.

Toch bezat dit Parijs een enorme stedelijke intensiteit.

De stad leefde.

Zij bezat:

- nabijheid,
- menging,
- gelaagdheid,
- straatleven,
- continuïteit,
- en een vanzelfsprekende stedelijkheid
die niet ontworpen was,
maar gegroeid.

Juist daarom werd de latere ingreep van
Georges-Eugène Haussmann
zo ingrijpend.

Want Haussmann greep niet in op een lege ruimte.

Hij greep in op een reeds eeuwenlang gegroeid stedelijk weefsel.

Een weefsel dat:

- Keltische,
- Romeinse,
- middeleeuwse,
- renaissancistische,
- en vroegmoderne lagen
in zich droeg.

Daarmee werd Parijs in de 19e eeuw het toneel van één van de grootste vragen van de moderne stad:

hoe kan een bestaande stedelijke intensiteit worden vernieuwd
zonder haar volledig te vernietigen?

Die vraag maakt Parijs tot veel meer dan een historische hoofdstad.

Zij maakt Parijs tot een fundamentele casus
voor de toekomst van het bouwen,
de stedenbouw
en de leefbaarheid van de stad.

2. Het Parijs vóór Haussmann

Het Parijs van de vroege 19e eeuw was:

- dicht,
- historisch gegroeid,
- sociaal intens,
- ruimtelijk gelaagd,
- en sterk organisch van structuur.

De stad bestond uit:

- smalle straten,
- diepe bouwblokken,
- verborgen binnenhoven,
- werkplaatsen,
- markten,
- woningen,
- religieuze ensembles,
- en een enorme menselijke nabijheid.

Deze stad was niet ontworpen als totaalcompositie.

Zij was ontstaan door:

- opeenstapeling,
- transformatie,
- aanpassing,
- toe-eigening,
- en tijd.

Daarin lag haar stedelijke kracht.

Maar tegelijkertijd begon deze stedelijke intensiteit vast te lopen.

De stad werd:

- ongezond,
- slecht bereikbaar,
- infrastructureel verouderd,
- bestuurlijk moeilijk controleerbaar,
- en kwetsbaar voor sociale onrust.

De vraag werd daarom niet:
óf Parijs moest veranderen.

Maar:

hoe een bestaande stedelijke intensiteit kon worden vernieuwd
zonder haar volledig te vernietigen.

3. Haussmann en de radicale opening van de stad

Onder leiding van

Georges-Eugène Haussmann

en

Napoleon III

onderging Parijs één van de meest radicale stedelijke transformaties uit de moderne geschiedenis.

Nieuwe:

- boulevards,
- assen,
- stations,
- pleinen,
- infrastructuren,
- parken,
- rioleringen,
- en bouwblokken
werden aangelegd.

Complete wijken verdwenen.

Duizenden bewoners werden verplaatst.

De ingreep was:

- hard,
- grootschalig,
- technisch,
- autoritair,
- en politiek gestuurd.

En toch ontstond hier een historische paradox.

Haussmann vernietigde de stad niet volledig.

Hij opende haar.

4. Positieve modernisering

Misschien kan Parijs worden gezien als één van de eerste voorbeelden van wat een positieve modernisering genoemd zou kunnen worden.

Modernisering betekende hier niet:

het vervangen van stedelijkheid door abstractie.

Zij betekende:

het herordenen van een reeds bestaande stedelijke intensiteit.

Dat onderscheid is fundamenteel.

De bestaande stad kreeg:

- lucht,
- licht,
- infrastructuur,
- doorstroming,
- publieke ruimte,
- perspectief,
- en technische vernieuwing,
zonder haar fundamentele stedelijkheid volledig te verliezen.

Parijs bleef:

- dicht,
- bewandelbaar,
- sociaal gemengd,
- ruimtelijk continu,
- en stedelijk actief.

Dat maakt Parijs wezenlijk anders dan veel latere vormen van modernistische stedenbouw.

5. De boulevard als nieuwe stedelijke ruimte

De boulevard werd het symbool van het nieuwe Parijs.

Maar de boulevard was meer dan infrastructuur.

Hij werd:

- publieke ruimte,
- wandelruimte,
- stedelijk decor,
- representatieve as,
- economische drager,
- en sociale ontmoetingsruimte tegelijk.

Daarmee ontstond een nieuwe vorm van stedelijkheid.

De straat bleef centraal.

Niet als overblijfsel van de oude stad,
maar als actief stedelijk systeem.

Dit onderscheid is cruciaal.

Veel 20e-eeuwse stedenbouw zou de straat reduceren tot:

- verkeersruimte,
- ontsluitingssysteem,
- of restgebied tussen objecten.

Parijs deed het tegenovergestelde.

De straat werd opnieuw de drager van stedelijk leven.

6. Het gewone bouwblok

Toch ligt de werkelijke kracht van Parijs niet in haar monumenten.

Zij ligt in het gewone bouwblok.

Het Parijse bouwblok bezit:

- ritme,
- gevelcontinuïteit,
- dichtheid,
- maat,
- plinten,
- binnenhoven,
- hiërarchie,
- en menging van functies.

Opmerkelijk is dat deze architectuur vaak een zekere neutraliteit bezit.

De gebouwen proberen meestal niet:

- autonoom kunstwerk te zijn,
- voortdurend aandacht op te eisen,
- of zichzelf los van de stad te presenteren.

Juist daardoor kunnen zij samen stad vormen.

De monumentaliteit van Parijs ontstaat daarom niet uit afzonderlijke objecten, maar uit collectieve samenhang.

7. Neutraliteit als stedelijke kracht

Die neutraliteit betekent niet:
afwezigheid van kwaliteit.

Integendeel.

De architectuur bezit:

- ritmiek,
- maatverhoudingen,
- ornamentiek,
- materiaalwerking,
- schaduwwerking,
- diepte,
- en hiërarchie.

Maar deze elementen dienen het stedelijke geheel.

Dat is wezenlijk.

Veel hedendaagse architectuur probeert:

- zichtbaar te zijn,
- identiteit uit te drukken,
- origineel te zijn,
- of permanent op te vallen.

Daardoor ontstaat vaak concurrentie tussen gebouwen.

Parijs werkt juist omdat de afzonderlijke gebouwen voldoende terughoudend blijven om gezamenlijk stedelijkheid mogelijk te maken.

Misschien ligt precies daarin één van de diepste lessen van Parijs:

leefbaarheid vraagt niet voortdurend expressie,
 maar een zekere neutraliteit
 waarin het leven zelf zichtbaar kan worden.

8. Parijs als wereldmodel

Vanaf de tweede helft van de 19e eeuw werd Parijs veel meer dan een Europese hoofdstad.

Zij werd het wereldwijde model van de moderne stad.

Niet alleen architectonisch,
 maar als:

- bestuursmodel,
- infrastructuurmodel,
- representatiemodel,
- en stedelijke orde.

Voor veel landen betekende modernisering:
 bouwen aan een stad die leek op Parijs.

Daarmee verspreidden zich wereldwijd:

- boulevards,
- assen,
- uniforme straatwanden,
- appartementsbouw,
- representatieve pleinen,
- infrastructuren,
- en geregisseerde openbare ruimte.

Maar tegelijkertijd verspreidde zich ook een fundamentele vraag:

hoe kan een stad moderniseren
zonder haar stedelijke leven te verliezen?

9. Cairo, Buenos Aires, Istanbul en de koloniale wereld

In
Cairo
ontstond onder
Ismail Pasha
een poging om een “Parijs aan de Nijl” te creëren.

In
Buenos Aires
werd Parijs bijna letterlijk het culturele model van moderniteit.

Ook
Istanbul
ontwikkelde nieuwe boulevardstructuren,
Europese stadsdelen
en representatieve assen.

Daarnaast verspreidde het Parijse model zich naar:

- Algiers
- Casablanca
- Hanoi
- Saigon
- Mexico City
- Rio de Janeiro
- en vele andere steden.

Maar juist daar werd ook iets zichtbaar.

De vorm van Parijs bleek exporteerbaar.

Haar stedelijke werking veel minder.

10. De grote misvatting van modernisering

Veel steden namen:

- boulevards,

- representatieve assen,
- monumentale gevels,
- en Europese stadsbeelden over.

Maar leefbaarheid ontstaat niet uit vorm alleen.

Waar:

- bestaande bewoningsstructuren,
- lokale cultuur,
- klimaat,
- gebruik,
- en stedelijke continuïteit
werden genegeerd,
ontstond vaak:
een representatief decor
zonder volledige stedelijkheid.

Hier verschijnt een fundamenteel inzicht:

stedelijkheid is niet exporteerbaar als beeld alleen.

Wat werkelijk werkt,
is de afstemming tussen:

- infrastructuur,
- bewoning,
- ritme,
- cultuur,
- dichtheid,
- gebruik,
- en tijd.

11. De fout van veel latere moderniteit

De 20e eeuw radicaliseerde de modernisering verder,
maar verloor daarbij precies datgene wat Parijs overeind hield.

De straat verdween.

Het bouwblok werd opgelost.

Functies werden gescheiden.

Objecten kwamen los in open ruimte te staan.

De stad werd:

- schema,
- machine,
- verkeersstructuur,
- en programmatische ordening.

Daarmee verloor zij vaak:

- stedelijke intensiteit,
- herkenbaarheid,
- dagelijkse vanzelfsprekendheid,
- en leefbaarheid.

De paradox is dat de latere moderniteit:
technischer werd,
maar minder stedelijk.

12. De les voor de toekomst

Misschien ligt hier één van de belangrijkste lessen voor de toekomst van stedenbouw.

Veel hedendaagse opgaven —

- woningbouw,
- verdichting,
- duurzaamheid,
- energietransitie,
- mobiliteit,
- infrastructuur —
worden nog steeds hoofdzakelijk technisch benaderd.

Maar Parijs toont iets anders.

Een stad kan alleen duurzaam transformeren
wanneer haar bestaande stedelijke logica herkenbaar blijft.

Dat betekent:

- niet alles vervangen,
- niet alles abstraheren,

- niet bewoning reduceren tot programma,
maar:
de bestaande leefstructuren openen,
verbinden,
aanpassen
en versterken.

13. De relatie met het GAMMA-plan

Juist hier ontstaat een directe relatie met het GAMMA-plan.

Het GAMMA-plan vertrekt immers niet vanuit:

- volledige sloop,
- abstracte systeemplanning,
- of een nieuwe totaalstad.

Het vertrekt vanuit:

de bestaande woonwijk.

Dat is wezenlijk.

Net zoals Haussmann werkte mét de stedelijke intensiteit van Parijs,
zou toekomstige transformatie kunnen werken mét:

- bestaande woonstructuren,
- bestaande gemeenschappen,
- bestaande infrastructuren,
- bestaande bewoning.

De vraag wordt dan niet:

hoe vervangen wij de wijk?

Maar:

hoe geven wij haar opnieuw lucht,
intensiteit,
menging,
verbinding
en transformeerbaarheid?

Daar ligt een directe parallel met Parijs.

14. NOVIOTECTO

Binnen de visie van NOVIOTECTO krijgt Parijs daarom een bijzondere betekenis.

Niet als stijlvoorbeeld.

Maar als stedelijke les.

Parijs laat zien dat:

- leefbaarheid niet ontstaat uit objectarchitectuur,
- monumentaliteit niet afhankelijk is van auteurschap,
- continuïteit krachtiger kan zijn dan originaliteit,
- en neutraliteit soms een voorwaarde is voor stedelijke kwaliteit.

De stad functioneert hier niet door uitzonderlijkheid,
maar door afstemming.

Afstemming tussen:

- infrastructuur,
- straat,
- bouwblok,
- bewoning,
- ritme,
- schaal,
- gebruik,
- en tijd.

Daarmee raakt Parijs aan een fundamenteel uitgangspunt van NOVIOTECTO:

leefbaarheid ontstaat
wanneer onderdelen zich niet afzonderen,
maar zich op elkaar afstemmen.

Slot

Parijs bewijst dat een stad:

- kan openen,
- moderniseren,
- verdichten,
- infrastructuren opnemen,

- en zich vernieuwen,
zonder haar stedelijke werking volledig te verliezen.

Dat maakt Parijs meer dan een historische hoofdstad.

Zij vormt een blijvende vraag aan de toekomst van het bouwen.

Niet:

hoe wij de stad opnieuw uitvinden.

Maar:

hoe wij haar kunnen laten voortleven.